

Reyhan İsgəndər qızı ƏHMƏDOVA

psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Qərbi Kaspi Universiteti

Politologiya, psixologiya və sosiologiya kafedrasının müəllimi,

E-mail: reyhan.ahmedova@icloud.com

Lalə Tariyel qızı RZALI

Qərbi Kaspi Universiteti

Politologiya, psixologiya və sosiologiya kafedrasının magistrantı

E-mail: lalabva12@mail.ru

PEŞƏKAR KİMİ ÖZÜNÜDƏRKİN TƏHLİLİ

Xülasə

Təqdim olunan məqalədə peşəkar kimi özünüdərk etmə problemi nəzəri olaraq araşdırılmışdır. Peşəkar özünüdərk (və ya peşəkar mənlilik anlayışı) insanın özünü peşəkar cəmiyyətin üzvü, peşəkar mədəniyyətin daşıyıcısı, o cümlədən bu peşə cəmiyyətinə xas olan müəyyən peşə normaları, qaydaları və ənənələri kimi təsəvvürünü əhatə edir. Bu nümayəndəliklərə insanın fəaliyyətinin uğurunu müəyyən edən xüsusiyyətləri daxildir. Bunlara fərdi psixoloji xüsusiyyətlər və şəxsiyyət münasibətləri ola bilən peşəkar əhəmiyyətli keyfiyyətlər daxildir. Əgər özünüdərk həyatda və başqa insanlarla ünsiyyətdə formalaşsın və insanın özünü, hərəkətlərini, əqli keyfiyyətlərini və s. tanımasının nəticəsidirsə, peşəkar özünüdərk özünüdərk bütün struktur komponentlərinin peşəkar fəaliyyətə proyeksiyasıdır. Özünüdərk, ənənəvi olaraq, vacib olan psixi keyfiyyətlərin, şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin dərk edilməsidir. Peşəkar özünüdərk, insanın peşəkar fəaliyyətinin uğurla həyata keçirilməsi üçün zəruri olan xüsusiyyətlərini və keyfiyyətlərini dərk etməyi ehtiva edir.

Açar sözlər: özünüdərk, peşə, peşəkar, peşəkar mənlilik, peşə fəaliyyəti.

OUT: 159.9

DOI: 10/54414/BJCJ8014

Giriş

Peşəkar mənlilik anlayışı şəxsiyyətin ümumi mənlilik anlayışının bir hissəsidir. İnsanın peşə fəaliyyətində onun peşəkar özünüdərk etmə səviyyəsini nəzərə almaq çox vacibdir, çünki bu, peşəkar fəaliyyətin mənimsənilməsi və idarə edilməsi məsələləri ilə, peşəkar inkişafda özünüidarəetmə məsələləri ilə birbaşa bağlıdır.

Peşəkar özünüdərk bir çox psixoloji tədqiqatlarının mərkəzində bir insanın öz peşəkar statusunu əks etdirmə və təcrübə forması kimi özünüdərk öyrənilməsi dayanır. İnsan peşəsinə, onun xüsusiyyətlərinə, qayda və normalarına hansı dərəcədə yiyələnir, bu onun şəxsi özünüdərkinə necə təsir göstərir sualları peşəkar özünüdərk etmənin əsasını təşkil edir.

Əsas hissə

İnsanın özünü dərk etməsi insanın öz ehtiyac və qabiliyyətlərinə, meyl və davranış motivlərinə, təcrübə və düşüncələrinə şüurlu münasibətdir. Özünüdərk insanın özünün həyat fəaliyyətindən

fərqləndirmək qabiliyyətinə əsaslanır ki, bu da insan varlığının ilkin yollarının formalaşması zamanı ünsiyyətdə yaranır. İnsanlarla ünsiyyətdə olan insan özünü ətraf mühətdən fərqləndirir, özünü fiziki və psixi vəziyyətlərinin, hərəkət və proseslərinin subyekt kimi hiss edir. Öz “mən”inin subyektiv təcrübəsi insanın indiki, keçmiş və gələcəkdə öz şəxsiyyətini dərk etməsi ilə ifadə olunur. İnsanın ətrafdakı insanlar və dünya ilə qarşılıqlı əlaqələr sistemində o, müxtəlif keyfiyyətlərdə, müxtəlif rollarda çıxış etməli, müxtəlif fəaliyyətlərin subyekt olmalıdır. Əşyalar aləmi və insanlar dünyası ilə hər qarşılıqlı münasibətdə insan öz “mən” obrazını “həyata keçirir”. İntrospeksiya prosesində, insanın “mən”inin fərdi spesifik obrazlarının onların tərkib formalarına bölünməsi, sanki şəxsiyyətin özü ilə daxili müzakirəsi var. Mənlilik şüuru insanın özünü şəxsiyyət kimi tanıması və dərk etməsi prosesidir [1, s.217]. Psixologiya elmində özünüdərk bir

çox formaları ayrılır. Biz məqaləmizdə peşəkar özünüdərkə nəzəri olaraq araşdıracağıq.

Peşəkar özünüdərkətməyə nəzəri yanaşmalar. Elmdə peşəkar şəxsiyyəti anlamaq üçün bir neçə yanaşma var. Məsələn, B.D.Parygin hesab edir ki, peşəkar özünüdərk insanın müəyyən bir peşəkar qrupa mənsubluğunu dərk etməsidir. V.D.Bragina peşəkar özünüdərkədə əsas diqqəti peşəkar keyfiyyətlər və onlara münasibət haqqında bilik və özünü qiymətləndirməyə yönəldir. P.A.Şavir bu anlayışı insanın özünüdərkənin seçmə fəaliyyəti, özünün peşəkar fəaliyyətinin subyekt kimi dərk edilməsi, peşəkar özünü-müqəddəratını təyinetmə vəzifəsinə tabe olan fəaliyyəti kimi şərh edir. “Peşəkar özünüdərk” termininin bu cür şərhləri bir-biri ilə ziddiyyət təşkil etmir, əksinə, bu geniş anlayışın müxtəlif aspektlərini əks etdirərək bir-birini tamamlamaqdadır.

Peşəkar kimi özünüdərk ilk növbədə özünə maraqla, peşəkar keyfiyyətlərin güclü və zəif tərəflərini başa düşməkdə, şəxsiyyət kimi özünün görüş dairəsini genişləndirmək arzusunda özünü göstərir [2, s.23]

A.K.Markova görə, peşəkar özünüdərkə aşağıdakılar daxildir:

-insanın öz peşəsinin normalarını, qaydalarını, modellərini, keyfiyyətlərini dərk etmək üçün standartları bilməsi;

-başqa insanlarda bu keyfiyyətlərin fərqi olmaq, özünü hansısa mücərrəd və ya konkret həmkarı ilə müqayisə etmək;

-həmkarları tərəfindən özünü peşəkar kimi qiymətləndirməsini nəzərə almaq;

-bir insanın fərdi aspektlərinin özünü qiymətləndirməsi - özünü dərk etməsi, peşəkar davranışı, həmçinin emosional münasibət və özünü qiymətləndirməsi. Bu cür özünüdərk səviyyəsinə malik olan peşəkarın özünə inamı, peşəsindən məmnunluğu artır, özünü həyata keçirmək istəyi artır [4].

Eyni zamanda, A.K.Markovanın qeyd etdiyi kimi, peşəkar özünüdərk də peşəkarlaşma prosesində dəyişir. Genişlənir, insanın peşəkar imkanlarının qiymətləndirilməsi meyarları dəyişir [4, s.89]. Peşəkar müəyyənləşmənin vahid prosesinin öyrənilməsi baxımından üç istiqamət var. Birinci yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, peşəkar öz müqəddəratını təyinetmə dar, aydın şəkildə müəyyən edilmiş şəkildə - fərdin peşəkar

inkışafının vacib və ayrılmaz tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilir. Başqa sözlə desək, insanın öz peşəsini seçməsi peşəkar öz müqəddəratını təyinetmə prosesinin öz inkışafının yeni mərhələsinə keçməsinin göstəricisidir. T.V. Kudryavtsevin fikrincə, şəxsiyyətin peşəkar inkışafı onun inkışafında dörd mərhələdən keçir:

1. peşəkar niyyətlərin formalaşması;
2. peşə hazırlığı;
3. peşəkar uyğunlaşma;
4. peşəkar işdə şəxsiyyətin qismən və ya tam həyata keçirilməsi.

İnsanın peşəkar yetkinləşməsinin öyrənilməsinə ikinci yanaşma, mənəvi-psixoloji yetkinliyin əsas göstəricilərindən biri kimi gələcək üçün işləmək qabiliyyətini ayıran İ.S.Kon tərəfindən hazırlanmışdır. Bu yanaşmaya görə, “Mən”in formalaşmasının ən mühüm cəhəti şəxsiyyətin həyat planlarının formalaşmasıdır. Bir tərəfdən, insanın qarşısına qoyduğu məqsədlərin birləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi nəticəsində həyat planı yaranır. Bu, şəxsiyyət motivlərinin bir növ iyerarxiyası və inteqrasiyası, onun dəyər yönümlərinin sabit nüvəsinin formalaşmasıdır.

Həyat planlarının formalaşması prosesində motiv və məqsədlərin diferensiallaşması və konkretləşməsi baş verir, tədricən az-çox real, reallığa yönəlmiş plan meydana çıxır.

E.A.Klimov, peşə öz müqəddəratını təyinetmənin tədqiqində, bu prosesin mərhələlərini peşəkar yönümlü münasibətlərdə və insanın fərdi psixoloji xüsusiyyətlərində dəyişikliklərlə əlaqələndirir. Bu, peşə seçimi probleminə üçüncü yanaşmanın inkışafı üçün əsasdır [3].

İnsanın peşəkar inkışafı prosesi heteroxroniya, qeyri-bərabərlik və dövrilik ilə xarakterizə olunur. “Heteroxronizm” anlayışının bir neçə tərfi var, onlardan bəziləri bunlardır:

Heteroxroniya insanda müxtəlif psixofizioloji funksiyaların qeyri-bərabər inkışafıdır.

A.A.Reanın fikrincə, “heteroxroniya zaman fərqi, asinxroniya, ayrı-ayrı orqanların və funksiyaların inkışaf fazalarının zamanla uyunsuzluğudur”.

Beləliklə, peşəkar inkışafın heteroxronizmi onda özünü göstərir ki, peşə fəaliyyətinin psixoloji sisteminin formalaşması prosesi bir neçə mərhələdə (heteroxron) həyata keçirilir və peşə inkışafının hər mərhələsində subyekt qarşıya çıxan vəzifələr toplusunu ondan əvvəl həll edir.

Beləliklə, peşəkarın formalaşmasının qeyri-müəyyənliyi özünü göstərir: birincisi, peşəkarlaşma meyarlarının inkişaf dinamikası arasındakı uyğunsuzluqda; ikincisi, şəxsiyyətin fərdi alt strukturlarının inkişafındakı zaman fərqi və onların inkişafının müxtəlif sürətində; üçüncüsü, peşəkarlıq meyarları ilə şəxsiyyətin fərdi keyfiyyətləri və ya alt strukturları arasında əlaqələrin uyğunsuzluğunda; dördüncü, ayrı-ayrı alt strukturların aparıcı rolunun dəyişməsində, habelə inkişafın sosial və fərdi amillərinin təsirinin əhəmiyyətinin dəyişməsində.

Bir çox tədqiqatçılar peşə hazırlığı mərhələsində peşəkar özünüdərk etmə dinamikasını (idrak sferasında dəyişikliklər və özünə hörmət dinamikası) qeyd edirlər. Peşəkar özünüdərk etmə dinamikasının ümumi tendensiyası, artıq peşə hazırlığı mərhələsində, idrak, affektiv və davranış alt strukturlarının keyfiyyət və kəmiyyət mürəkkəbləşməsində özünü göstərir. Bu dəyişikliklər müxtəlif intensivlik dərəcələri ilə təlimin müxtəlif vaxtlarında baş verir. Peşəkar özünüdərk strukturunda ən bariz dəyişikliklər təhsilin birinci dövründə (birinci və ikinci ilin sonu) və təhsilin son ilində baş verir.

Peşəkar özünüdərk formalaşmasında bəzi xüsusiyyətlər müstəsna əhəmiyyət daşıyır. Bunlara fərdi psixoloji xüsusiyyətlər və şəxsiyyət münasibətləri ola bilən peşəkar əhəmiyyətli keyfiyyətlər daxildir. Fərdi psixoloji xüsusiyyətlərə aşağıdakı şəxsiyyət xüsusiyyətləri daxildir: sensor, qavrayış, diqqət, mnemonik, zehni, nitq, emosional, iradi, motor, kommunikativ. Şəxsi münasibətlərə aşağıdakılar daxildir: insanın peşəyə münasibəti; fəaliyyət subyekt kimi özünə; digər insanlara (həmkarlara, müdirlərə, müştərilərə); əmək obyektinə; əmək subyektinə; əmək vasitələrinə; iş şəraitinə münasibəti.

Psixologiya elmində peşəkarın şəxsiyyətinin formalaşması prosesi peşəkarlaşma adlanır. Bu proses peşə seçilən andan başlayır və insanın bütün peşə həyatı boyu davam edir. Adətən peşəkarlaşmanın dörd mərhələsi var:

- 1) peşə axtarışı və seçimi;
- 2) bir peşəyə yiyələnmək;
- 3) sosial və peşəkar uyğunlaşma;
- 4) peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi.

Peşəkarlaşma fəaliyyət subyektinə çevrilmə forması kimi özünüdərk etmənin bütün səviyyələrinə təsir göstərir. Peşəkar özünüdərk fəaliyyət

subyekt kimi insanın özünüdərkənin ən mühüm komponentlərindən biridir. Peşəkar özünüdərk formalaşması bu təcrübənin fərdin “peşəkar mənliliyinə” daxil edilməsi ilə fərdin sosial təcrübəsi fonunda baş verir.

Peşəkar mənlilik anlayışı şəxsiyyətin ümumi mənlilik anlayışının bir hissəsi olduğundan, onların münasibəti ilə bağlı sual yaranır. Bu məsələni həll edərkən konkret fəaliyyətin fərdin həyatında yeri, fərdin bu fəaliyyətdə yeri, fərdin öz həyatında yeri, fərdin həyatda öz müqəddəratını təyin etmədə qətiyyət kimi mövqelər nəzərə alınır. Vurgulanır ki, şəxsiyyətin peşəkarlaşma prosesində dəyişdiyi istiqamət və şəxsiyyətin daha ümumi məqsəd və mənalara doğru hərəkəti üst-üstə düşməlidir. Bu istiqamətlərin uyğunsuzluğu ilə şəxsi inkişafı dayandırmaq və şüuru “iş üçün” və “özü üçün” bölmək mümkündür [6].

E.V.Prokopyeva, insanın peşəkar və ümumi mənlilik anlayışlarının korrelyasiyasının müxtəlif variantları əsasında qurulmuş peşəkar mənlilik anlayışlarının mümkün təsnifatını təklif etdi: 1) insan öz peşəsindən, peşəkar mənlilik anlayışından “daha genişdir”, ümumi mənlilik anlayışına yaxınlaşır;

2) insan öz peşəsinə “bərabərdir”, onun ümumi mənlilik anlayışı peşəkar mənlilik anlayışlarına qədər daralır;

3) insan öz peşəsində “artıq”dır, onun ümumi və peşəkar mənlilik anlayışlarında peşənin yalnız müəyyən aspektləri təmsil olunur [6].

S.V.Vaskovskaya peşə özünüdərkini insan psixikasının xüsusi bir fenomeni kimi şərh edir, bu, peşə tələbləri, peşə imkanları və özünə qarşı emosional münasibət əsasında peşəkar sahədə öz hərəkətlərinin şəxsiyyətinin özünü tənziqləməsini müəyyən edir, peşə fəaliyyətinin subyektidir.

A.K.Markova peşəkar özünüdərk insanın bir mütəxəssis kimi özü haqqında təsəvvürlərinin kompleksi kimi müəyyən edir, bu, özünün bir mütəxəssis kimi vahid obrazı, bir mütəxəssis kimi özünə münasibət və münasibətlər sistemidir [4].

O.V.Moskalenko fərdin peşəkar özünüdərkənin təbiətini və genezisini araşdıraraq dörd ümumi amili nəzərə alır:

- Yüksək peşəkar mükəmməlliyə nail olmaq üçün motivasiya;
- Peşəkar subyektiv yönümlü təlim;
- Şəxsin bu peşəyə yiyələnməyə yönəldilməsi;
- Optimal vaxt çərçivəsi.

Peşəkar mənlik konsepsiyasının formalaşmasının mühüm mexanizmlərindən biri peşəkar identifikasiyadır [6]. Sosial öyrənmə nəzəriyyəsinə psixoloji identifikasiya altında subyekt tərəfindən onun davranışı ilə subyekt tərəfindən “nümunə” kimi qəbul edilən obyektin (şəxsin və ya qrupun) davranışı arasında oxşarlığın müəyyən edilməsi prosesi başa düşülür. Eyniləşdirmənin bu formada nəzərə alınması ilə başa düşülür ki, “nümunənin” davranışı subyektin davranış reaksiyasını seçmək üçün stimül rolunu oynayır: subyekt “nümunənin” davranışının xarici formalarını kopyalayır, “nümunə”nin rolları və əxlaqi keyfiyyətləri, normaları, idealları mənimsəyir. İdentifikasiya probleminə, G.M.Andreyevanın vurğuladığı kimi, vacib olan hətta insanın obyektiv olaraq hansı sosial (və ya peşəkar) qrupa aid olması deyil, özünü hansı qrupla eyniləşdirməsi və ya özünü eyniləşdirməyə çalışmasıdır.

L.M. Mitina peşəkar fəaliyyətin formalaşmasının iki modelini fərqləndirir:

-insanın özünüdərkində peşəkar əməyi xarici şəraitə tabe etmək meylinin üstünlük təşkil etdiyi adaptiv model, peşəkar problemlərin, qayda və normaların həlli üçün alqoritmlərin göstərişlərini yerinə yetirmək şəklində;

-fərdin müəyyən edilmiş təcrübədən kənara çıxmaq, fəaliyyətini praktiki transformasiya mövzuna çevirmək və bununla da peşəkar imkanlarının hüdudlarını aşmaq qabiliyyəti ilə xarakterizə olunan peşəkar inkişaf modeli.

Adaptiv model peşəkar bilik, bacarıq və təcrübənin daşıyıcısı olan mütəxəssisin formalaşmasını əks etdirir. Peşəkar inkişaf modeli ümumiyyətlə peşəkar fəaliyyətə sahib olan, özünü dizayn və təkmilləşdirməyə qadir olan bir mütəxəssisi xarakterizə edir. Mütəxəssisin inkişafının hərəkətverici qüvvələri peşəkar işin getdikcə mürəkkəbləşən tələbləri ilə fərdi üslub, təcrübə və bacarıqlar arasındakı ziddiyyətlərdir. Peşəkarın inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsi “mən-fəaliyyət göstərən” və “mən-əks olunan” arasında şəxsiyyətdaxili ziddiyyətdir. Bu ziddiyyətin təcrübəsi peşəkarı özünü həyata keçirməyin yeni yollarını axtarmağa sövq edir.

Peşəkar inkişafın bir çox psixoloji tədqiqatlarının mərkəzində bir insanın öz peşəkar statusunu əks etdirmə və təcrübə forması kimi özünüdərk öyrənilməsi dayanır.

Peşəkar özünüdərk vacib komponentlərindən biri alimlərin fikrincə, insanın öz fəaliyyətinin subyekt kimi özünü dərk etməsidir. İstehsalda insan həmişə peşəkar fəaliyyətin subyekt kimi meydana çıxır. O, öz əməyinin son məhsulunu yaxşı bilməklə, vasitələri seçir, fəaliyyətini yerinə yetirmək üçün şəraiti nəzərə alır. Peşəkar fəaliyyətin subyekt kimi özünü dərk etmək, məqsədlər qoymaqda, fəaliyyətin həyata keçirilməsi vasitələrini seçməkdə, son məhsulun əldə edilməsində öz məsuliyyətini və rolunu dərk etmək deməkdir. Fəaliyyətin həyata keçirilməsində insanın fərdiliyini dərk etməsi də az əhəmiyyət kəsb etmir [5].

Özünüdərk strukturunda ənənəvi olaraq vacib olan psixi keyfiyyətlərin, şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin dərk edilməsidir. Peşəkar özünüdərk peşəkar fəaliyyətin uğurlu icrası üçün zəruri olan məhz həmin xassələrin və keyfiyyətlərin anlayışını yəni peşəkar əhəmiyyətli keyfiyyətləri ehtiva edir. Fərqli peşələr üçün bu keyfiyyətlər fərqli olacaq, lakin onların məlumatlılıq dərəcəsi tapşırıqların seçilməsinə, fəaliyyətin gedişinə və özünə inamına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir [5]. Peşəkar özünüdərk strukturunda, eləcə də ümumilikdə özünüdərkdə münasibətlərin dərk edilməsi və qiymətləndirilməsi mövcuddur. Bir insanın uzun müddət istinad qrupuna daxil edilməsi bu əlaqələrin inkişafını müəyyənləşdirir. Məhz bu şəraitdə insanın özünə bir mütəxəssis kimi münasibəti, peşə üzrə həmkarlarına münasibəti, peşə fəaliyyətinə münasibəti və başqalarının özünə münasibəti formalaşır [5].

İnsan həyatının hər bir mərhələsində və peşə fəaliyyəti dövründə keçmiş, indi və gələcək arasında əlaqə özünüdərk vasitəsilə həyata keçirilir. Peşəkar özünüdərk insanın peşəkar bacarıqlarının artması, vəzifədə irəliləməsi, nüfuzunun artırılması, sosial statusunun möhkəmləndirilməsi kimi əsaslarla inkişafını əks etdirir. Məqsədlərin müəyyən edilməsi və onların həyata keçirilməsinə nəzarət də vacibdir [5].

L.M.Mitina və A.K.Markova görə, insanın peşəkar özünüdərkinin strukturu üç alt strukturun bir-birini tamamlayan birləşməsidir: koqnitiv, affektiv və davranış.

Koqnitiv alt struktura insanın peşəkar fəaliyyət sistemində, bu fəaliyyətlə müəyyən edilən şəxsiyyətlərə münasibətlər sistemində və onun şəxsi inkişaf sistemində özünü dərk etməsi

daxildir. Tədrisən, müəyyən peşə vəziyyətlərində, həmkarlarının rəylərinə əsaslanaraq, insanda sabit bir mənlilik anlayışı formalaşır ki, bu da ona peşəkar inam və ya etibarsızlıq hissi verir.

Özünə qarşı affektiv-qiyətləndirici münasibətdə insan insanın özünün hazırkı imkanlarına verdiyi qiymət (aktual heysiyyət), dünənki (retrospektiv heysiyyət) və gələcək nailiyyətləri (potensial və ya ideal heysiyyət), habelə başqalarının onun haqqında nə düşündüklərinin qiymətləndirilməsi (refleksiv özünə hörmət) nəzərdə tutulur. A.K.Markovanın fikrincə, “əgər cari qiymətləndirmə retrospektivdən yüksəkdirsə və ideal reyting hazırkıdan yüksəkdirsə, bu, peşəkar özünüdərkətmənin artmasından xəbər verir. Ən əsası, ümumilikdə müsbət heysiyyətin formalaşmasıdır. Özünü müsbət qəbul edən peşəkar özünə inamını, peşəsindən məmnunluğunu və ümumi iş səmərəliliyini artırır. Belə insan özünü dərk etməyə can atır” [4, s.112].

Və nəhayət, peşəkar özünüdərkətin üçüncü komponenti davranışdır ki, bu da özü haqqında biliklər və özünə münasibət əsasında hərəkət etmək qabiliyyətini ifadə edir.

Peşəkar özünüdərkətmənin nəzərdən keçirilən funksional komponentləri bir-biri ilə bağlıdır və onların bölüşdürülməsi yalnız şərti olaraq qəbul edilə bilər. Bu komponentlər iki planda həyata keçirilir. Obyektiv nöqtəy-nəzərdən onların göstəricisi peşəkar məharətdir, subyektiv olaraq mənl anlayışdır. Vahid təhsil kimi peşəkar bacarıqlara xarici (peşə hazırlığı, cəmiyyət, onun tələbləri, əxlaq və s.) və daxili (özünü aktuallaşdırma, özünü tanıma, özünüənzimləmə, özünü anlama) şərait təsir edir ki, bunun da nəticəsində mənlilik anlayışı dəyişir. Əksinə, dəyişən mənlilik anlayışı peşəkar bacarıqlara təsir göstərir [5].

Nəticə

Son olaraq deyə bilərik ki, insanların peşəkar özünüdərkətməsi bizim tərəfimizdən özünün peşədə təmsil olunması, özünü peşəkar, fəaliyyət subyekt kimi dərk etməsi, insanın normalar, qaydalar, keyfiyyətlərdən xəbərdar olmaq üçün standartları, modelləri dərk etməsi kimi qəbul edilir. Və, bir qayda olaraq, peşəkar özünüdərk

müxtəlif komponentlərin bir-biri ilə sıx əlaqəli olduğu və daimi qarşılıqlı əlaqədə olduğu öz strukturuna malikdir.

Həm də peşəkar özünüdərk fərdin peşəkar özünü inkişafının və özünüəhsilinin şəxsi tənzimləyicisidir və buna görə də peşə fəaliyyətinin nəticələri, ilk növbədə, bir mütəxəssisin öz fəaliyyətini təhlil etmək və qiymətləndirmək bacarığında ifadə olunur. Onun nəticələri, onun peşəkar əhəmiyyətli keyfiyyətləri peşəkarın səriştəsinə, eləcə də fəaliyyətinin səmərəliliyinə birbaşa təsir göstərir.

Özlüyündə peşə seçimi tək cə nəticə deyil, həm də şəxsiyyətin inkişafı prosesini aktivləşdirir. Peşəyə yiyələnmə prosesində fəaliyyət subyektinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinin şüurluluğu, müxtəlifliyi və tamlığı müsbət mənada yüksəlir, özünəməxsus xüsusiyyətlərin dərk edilməsi isə mənl mənada azalır.

Beləliklə, peşəkar inkişaf prosesində peşəkarlıq artdıqca, peşəkar özünüdərk də dəyişir. Onun peşəkar uyğunlaşmasının uğuru insanın peşəkar mənlilik konsepsiyasının nə dərəcədə adekvat formalaşmasından asılıdır. Bu cür özünüdərk səviyyəsinə malik olan mütəxəssis özünə inamı, peşəsindən məmnunluğu artırır, özünü həyata keçirmək istəyini artırır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə. Psixologiya. Bakı, 2009
2. R.İ. Əhmədova Məktəb psixoloqlarının peşəkar kimi özünüdərkətinin xüsusiyyətləri // Psixol. üz. fəl. dokt. dis. Bakı, 2016, 195 s
3. Климов Е. А. Психология профессионала. - М.: Издательство «Институт практической психологии», 2005. -- 400 с.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма М.: Знание, 1996. 312 с.
5. Поддубная А. В. Структура и механизмы становления профессионального самосознания // Психология и жизнь. Вып.№1 - М.: МОРУ, 2000. - С. 5357.
6. <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=5223>

Рейхан Искандер кызы АХМЕДОВА

PhD in Psychology

Западно-Каспийский Университета

E-mail: reyhan.ahmedova@icloud.com**Лала Тариель кызы РЗАЛЫ**

Западно-Каспийского университета

E-mail: lalabva12@mail.ru**АНАЛИЗ САМОСОЗНАНИЯ КАК ПРОФЕССИОНАЛА****Резюме**

В представленной статье теоретически исследуется проблема самосознания как профессионала. Профессиональное самосознание (или профессиональная Я-концепция) включает в себя восприятие человеком себя как члена профессионального общества, носителя профессиональной культуры, включающей определенные профессиональные нормы, правила и традиции, характерные для этого профессионального сообщества. Эти представления включают в себя характеристики, определяющие успешность деятельности человека. К ним относятся индивидуально-психологические особенности и профессионально важные качества, которые могут быть чертами личности. Если самосознание формируется в жизни и в общении с другими людьми, и если человек знает себя, свои поступки, психические качества и т. профессиональное самосознание есть проекция всех структурных компонентов самосознания на профессиональную деятельность. Традиционно важным в структуре самосознания является понимание психических качеств, свойств личности. Профессиональное самосознание включает в себя понимание особенностей и качеств человека, необходимых для успешного осуществления профессиональной деятельности.

Ключевые слова: самосознание, профессия, профессионал, профессиональное Я, профессиональная деятельность.

Reyhan Iskander AHMADOVA

PhD in Psychology

Western Caspian University

E-mail: reyhan.ahmedova@icloud.com**Lala Tariyel RZALI**

Western Caspian University

E-mail: lalabva12@mail.ru**ANALYSIS OF SELF CONSCIOUSNESS AS A PROFESSIONAL****Summery**

In the presented article, the problem of self-awareness as a professional is theoretically investigated.

Professional self-consciousness (or professional self-concept) includes a person's perception of himself as a member of a professional society, carrier of a professional culture that includes certain professional norms, rules and traditions characteristic of this professional community. These representations include characteristics that determine the success of human activity. These include individual psychological characteristics and professionally important qualities that can be personality traits. If self-consciousness is formed in life and communication with other people, and if a person knows himself, his actions, mental qualities, etc., professional self-consciousness is a projection of all structural components of self-consciousness onto professional activity. Traditionally important in the structure of self-consciousness is the understanding of mental qualities, personality traits. Professional self-awareness includes an understanding of the characteristics and qualities of a person necessary for the successful implementation of professional activities.

Keywords: self-consciousness, profession, professional, professional self, professional activity.

Daxil olub: 02.07. 2021